

Dolnoserbske nałogi

**Dolnolužickosrbské lidové
zvyky a tradice**

*Titulní strana:
Wjebno, Dolnoserbska swěžeńska drastwa
Dolnolužickoserbský lidový kraj v obci Wjebno/Werben*

Předstůwo

W Dolnej Łużyce swěše po starej tradiciji lěto wob lěto skoro w kuždyj serbskej jsy rěd wob-lubowanych nałogow. Swoj-žbne, znate a psijašele se zasej zmakaju, aby se juskanje a wjasoły ruš młožiny wogłědali. Te-ke cuze z města a zdaloka ze swojimi awtami psijědu. Wo-sebnje rad gļědaju na zowća w jich rědnych dolnoserbskich swěžeńskich drastwach. Wšako jo naš dolnoserbski drastwowy region nejwětšy ceļeje Łużyce a zdawna njewobgranicowany

jano na Błota. Nam Serbam to stawnje zas wosebnje rozwjase-lijo wutšobu, dokulaž smy z młodych lět z našymi nałoga-mi wotrosli. Kuždy wjas ma swoje wosebnosci, kenž možoš nazgoniš a dożywiš. Ale gaž se druge pšašaju, kak jo ten abo drugi nałog nastał, potom cesto njewěmy co groniš. Daš nam toš te kniglicki psi tom pomagaju.

M. Šurman

Předmluva

Návštěvník spolkové země Braniborsko (německy Brandenburg) se v Dolní Lužici, ležící jižně od Berlína, setká s obyčejí a zvyklostmi, udržovanými zde usídlenými Lužickými Srby po staletí. Slovanské obyvatelstvo (v latinských a německých materiálech nazývané Vendi, Wenden) se v této oblasti usídlilo v 6. století a přetrvalo zde dodnes. Jeden ze slovanských kmenů, zaznamenaný v kronikách jako Lusizi (souvisí se jménem kraje Lužice), byl tvořen předky dnešních dolnolužických Srbů. Ti si do dnešní doby uchovali pestrou škálu zvyklostí. Většina z nich je stále živá; přitom je možno zaznamenat teritoriální rozdíly a odchylky.

Převážná část zvykoslovného ka-

lendářního cyklu je předkřesťanského původu. Tak měl mít např. oheň o Velikonocích očistný účinek. Kohout coby symbol plodnosti stojí u řady zvyků ve středu dění - jeho zabití bylo spojováno s novými silami růstu a prosperity. Pohled na dějiny Lužických Srbů (tzv. Wenden) v Dolní Lužici ukazuje ale také jasně, že tradiční udržování lužickosrbských lidových zvyků na vesnici bylo rozhodujícím faktorem pro uchování národní osobitosti. Nikde jinde v Lužici nebyly podmínky pro lužickosrbský lid tak tísnivé, jako v pruské části Dolní Lužice. Nesčetné zá-kazy mateřské dolnolužické srbštiny, plánovitá germanizace pomocí školy a kostela, ale i pruská pochodová hudba při slav-

nostních příležitostech a nařízené organizování německého sborového zpěvu - to vše mělo za následek ústup bohatého lužickosrbského repertoáru lidových písní.

Tak důrazně a cíleně, jako v marškrabství Dolní Lužice (pozdější braniborské části Pruska) se nikde jinde proti „wendskému národnímu charakteru“ - jak zněl oficiální termín - nepostupovalo. V souvislosti se založením vrchního konsorcia ve městě Lubin (německy Lübben) v roce 1667 vznikla knížecí zemská církev, jež poté stála po všechna následující období na pozicích státem podporované germanizační politiky. Podle nařízení knížete Christiana I. byl již v polovině 17. století vypracován plán postupné úplné likvidace lužickosrbského jazyka, který byl v následujících stoletích prováděn s pruskou tvrdostí a úporností.

Od roku 1728 bylo po kazatelích v Dolní Lužici požadováno, nepřipustit žádné dítě bez dostatečné znalosti němčiny k přijímání. Není tak divu, že na rozdíl od saské Horní Lužice, domova hornolužických Srbů, byly podmínky k uchování národní osobitosti v Dolní Lužici podstatně horší; germanizační tlak se projevil na míře asimilace.

Jen v 17. a 18. století bylo s pomocí této politiky poněmčeno téměř 300 lužickosrbských vesnic. Přísná protisrbská jazyková politika doznala v 19. století pouze krátkých přerušení. Měšťanské lužickosrbské národní hnutí, vedené ve znamení osvícenství, se tak nemohlo prosadit;

všechny organizované snahy o národní práva byly zadušeny již v zárodku.

Vznik sjednocené Německé říše v roce 1871 znamenal další zhoršení situace. Atmosféra německého nacionalismu zostříla antisrbskou politiku - především v Dolní Lužici. Prezident provincie Braniborsko požadoval v roce 1896 po státu, církvi a veřejnosti poněmčení „zbytků Wendů“.

Ani po vzniku Domowiny, střešní organizace všech lužickosrbských spolků v Horní i Dolní Lužici v roce 1912, tlak pruských úřadů především na faráře a učitele neochaboval. Již pouhé kontakty dolnolužických Srbů s představiteli národního hnutí v Horní Lužici byly považovány za panslovanské snahy či dokonce za vlastizrady. Možnosti působení Domowiny v Dolní Lužici tak byly značně limitované.

Přesto, a snad právě proto, to byly venkovské pospolitosti, kde po staletí docházelo k využívání limitovaných možností zachovat lužickosrbskou kulturní identitu. Společné činnosti, především přástky, byly zároveň místem udržování mnoha lužickosrbských zvyklostí a obyčejů. Zde se plánovaly všechny sváteční aktivity mládeže během ročního kalendářního cyklu, zde se předávaly lidové písně z generace na generaci. Každý rok se vesnická komunita naučila tři nové písně. V knize „Lidové písně horno- a dolnolužických Srbů“ tak v polovině 19. století autoři J. A. Smoler a J. L. Haupt shromáždili téměř 500 lužickosrbských zpěvů. Dnes již počet tiskem vydaných písní daleko přesahuje tisícovku.

*Burska drastwa
Dolnolužickosrbský všední kroj*

Dodnes je v Dolní Lužici dosud příležitostně možno potkat ženy ve všedním dolnolužickosrbském lidovém oděvu. O některých víkendových dnech pak lze spatřit i mnoho dívek a mladých žen, oblečených do krásných svátečních krojů při příležitosti svátků a obyčejů. Předávání

lidových zvyklostí a obyčejů v Dolní Lužici je tak možno, nahlíženo ze zorného úhlu historického vývoje, vidět jako div. Bylo by možno se ptát: byla u jeho kořenů pouze hrdost na krásu a bohatost vlastní kultury či spíše vzdor vůči zesměšňování a vůle k uchování vlastní slovanské

identity? Bezpochyby oba tyto prvky stejně jako ještě mnoho dalších způsobily, že se v tomto koutě Německa dochovalo tolik jedinečných tradic.

Zvyky a obyčeje se vyznačují sociálním charakterem: musí existovat určitá skupina či celá vesnická pospolitost, udržující zvyk. Naopak uchování zvyku bylo a stále je rozhodujícím činitelem při vzniku pocitu sounáležitosti určité skupiny. Stálým opakováním se zvyk stává pevnou tradicí. Každá zvyklost má své dějiny a prošla vývojem. Tak, jak se jednotlivé skupiny měnily, měnily se i zvyky a dokonce jejich funkce, které se často prolínaly a mísily. Zvykoslovný svět není ničím statickým - vy-

značuje se naopak dynamikou. Osobitý lužickosrbský původ zvykosloví však přetrval jako jeho základ i během vývoje, a tak by tomu mělo být i do budoucna. „Starosrbské zvyky“ tak mají svou cenu a význam pro přítomnost i budoucnost. Významné je i uvědomění si skutečnosti, že lidová kultura Lužických Srbů byla a je důležitým pojítkem mezi německou a lužickosrbskou populací. Její význam bude v rámci snah o vznik jednotné Evropy a při vytváření vazeb k sousedním slovanským národům dokonce ještě vzrůstat.

Max Schurmann

Ptaškowa swajźba *Ptačí svatba (25. leden)*

Tento zvyk, pocházející z předkřesťanské doby, je založen na mystických představách našich předků. Aby byla zajištěna přízeň a náklonnost přírodních božstev a démonů, byly duchům předků přinášeny obětiny v podobě pokrmů. Se slábnoucí vírou v moc démonů se tyto oběti předkům přeměnily v dárky dětem. „Ptačí svatba“, slavená dnes 25.

ledna, je tak spjata s pozorováním světa zvířat a rostlin. V této době začínají již některé druhy ptáků hnízdit a snášet vejčka. Po dlouhé, kruté zimě očekávají lidé toužebně probouzející se jaro a jeho zeleň. Obyčej „ptačí svatba“ zřejmě pochází z Horní Lužice, kde je stále udržován v mnoha rodinách. Děti krmí v zimě ptáčky a za odměnu se

smějí účastnit na jejich svatbě. Staví prázdné talíře nebo misky do otevřeného okna a dostávají od ptáčků sladkosti a pečivo. Tento zvyk byl v Dolní Lužici úplně neznámý; teprve v novější době byl jako dětská slavnost zaveden do škol a školek. Straka (dólnolužickosrbsky „sroka“) a havran („wron“) jsou nevěsta a ženich. Pár je slavnostně oblečen, většinou do slavnostního dólnolužickosrbského kroje. Ostatní děti jsou oblečeny jako různí ptáci a zasedají spolu s ženichem a nevěstou ke svatebnímu stolu. Součástí svátku je malý program, ve kterém děti re-

citují, zpívají lužickosrbské písničky a tancují. „Ptačí svatba“ však již pevně zakořenila i ve světě dospělých.

Od konce 19. století začaly lužickosrbské spolky pořádat společenské večírky s motivy „ptačí svatby“. Po druhé světové válce se na tradici těchto slavností navázalo a později byly dnešním Lužickosrbským lidovým souborem písní a tanců povýšeny na uměleckou úroveň. S pestrými estrádními programy (zvláště pro dospělé a pro děti) na motivy „ptačí svatby“ projíždí soubor každoročně celou Lužici.

*Ptaškowa swajźba w žišowni w Żyłowje
„Ptačí svatba“ ve školce v obci Żyłow/Sielow.*

Zapust Masopust

Zřejmě nejpoblárnějším a nejrozpustilejším svátkem v Dolní Lužici je „zapust“ (masopust). Ve vesnicích v okolí Chotěbuzi (lužickosrbsky Chošebuz, německy Cottbus) jej každoročně v období mezi koncem ledna a počátkem března slaví tisíce místních obyvatel a návštěvníků. Jedná se o zvyklost z okruhu ves-

početím jarní setby byl přístup na přástky povolen i mládeňcům. Ti si zde vybírali partnerky na nevázanou masopustní zábavu, kterou jinak přísná vesnická komunita tolerovala. Tato zábava trvala v Dolní Lužici dříve celý týden; do dnešní podoby se masopust přetvořil teprve na konci 19. století.

*Zapustowy pšesěg we Wjerbnje
Masopustní průvod v obci Wjerbno/Werben*

nického pracovního koloběhu. Až do 50. let byl masopust pro vesnickou mládež symbolickým bodem zakončení zimy a současně vyvrcholením v tomto ročním období každodenně konaných přástek. Ty byly nejenom místem společné práce děvčat, ale současně i střediskem společenského setkávání vesničanů a kulturního života mládeže. Dívky si při práci u kolovrátku vyprávěly místní novinky a historky anebo se učily od vedoucích zpěvaček (zvaných „kantorka“) všechny v obci známé písničky a sborové zpěvy. Před zakončením přástek a za-

Camprowanje **Masopustní obchůzky**

Historicky nejstarší součástí masopustu je obchůzkový masopustní průvod (zvaný „camprowanje“). Jeho kořeny je třeba hledat v předkřesťanských formách víry, v rituálech konaných pro zajištění plodnosti a ochrany před zlými vlivy. Magicko-kulturní prvky jako nošení masek a převleků, halasení, šlehání metlami a tančení jsou dokladem toho, že tímto způsobem měli být odehnáni démoni a jiná nebezpečí. Účastníci průvodu byli vybaveni vrbovými a bře-

zovými haluzkami a těmito „pruty života“, symbolizujícími v předjaří se obrozující životní sílu, se dotýkali dospělých i dětí. Mezi nejstarobylejší maškary v průvodu patří dvojité osoba - „mrtvý nese živého“, jezdec na bělouši a čáp jako symbol počínajícího jara nebo medvěd z hrachoviny coby symbol odcházející zimy. Tyto masopustní maškary měly dříve ovlivňovat přírodní síly. Dnes už tuto symbolickou funkci a význam ztratily a jsou v masopustních průvodech již sotva ke spatření. Nahradily je moderní kostýmy či fantaskní postavy. Takto oblečená mládež táhne v sobotu, doprovázena hudbou, v hlučném průvodu od domu k domu, žádajíc si vajíčka, slaninu a peníze. Za odměnu zvou mládenci hospodyně do kola a s hospodářem vypijí kalíšek kořalky („paleňc“). Vykoledované suroviny, především vajíčka, jsou nejčastěji o týden později společně zkonsumovány v místní hospodě.

Zapustowy pšešeg Masopustní průvod

Vyvrcholením je pak nedělní slavnostní průvod. Kolem poledne se sejdou neprovdané dívky a svobodní mladíci v hostinci a utvoří dvojice. Děvčata jsou oblečena do svátečních krojů s vyšívánými hedvábnými šátky kolem ramen a bílými, naškrobenými krajkovými skládanými

zástěrami. Kompletně ale kroj dotvoří teprve „lapa“ - umělecky uvázaná pokrývka hlavy; v některých vesnicích se však již bohužel nenosí. Každý mládenec dostane od své partnerky masopustní kytici z papírových květin, kterou si připne na klobouk či na klopou. Po tanci v sále se zformuje slavnostní průvod. Ten se poté vydá na cestu po vsi a koná čestná zastavení u zasloužilých osob - např. u starosty, faráře, ředitele školy nebo předsedů místních spolků. Těm je také předána masopustní kytice a kapela zahraje k čestnému tanci. Na znamení díky počastují počtění zúčastněné zákuskem či skleničkou anebo přidají do masopustní kasy peněžní příspěvek. Večer se pak všichni sejdou v hostinci na masopustní veselici. Tradiční rčení praví, že kdo o masopustní noci pořádně tancuje, tomu se vydaří len. Ten bude navíc tím vyšší, čím kdo skáče při tanci výše a čím má vyššího partnera. Masopustní období zakončuje v řadě vesnic tak zvaný mužský masopust. Poslední taneční večer je vyhrazen manželským pářům. Také při této příležitosti jsou ženy oblečeny do slavnostního kroje. Mládež se mezitím setkává ke konzumaci vajíček nashromážděných během průvodu.

Jatšy Velikonoce

Jatšowne jaja Kraslice

Již od pradávna je vejce symbolem růstu a plodnosti. Po staletí je také široce rozšířen jarní zvyk obdarovávat se vejci. Životní síla, skrytá uvnitř vejce, by tímto způsobem měla přejít na obdarovaného. Ve zvyku darování vajec se mísí pohanské představy o znovuzrození přírody na konci zimy a křesťanská víra ve zmrtvýchvstání. Barvení vajec a zdobení skořápky symboly a ornamenty je jedním z nejstarších lidských lidových uměleckých projevů. Hodnota vejce v jarní obřadnosti se takto ještě zvyšovala a byla ve všech dobách spjata s atmosférou radosti. Nejstarší známá zmínka o lužicko-srbských kraslicích pochází z doby kolem roku 1700.

Malování a zdobení kraslic je dodnes význačnou částí zvykoslovného kalendářního cyklu Lužických Srbů. Široce rozšířena je technika **voskování (bati-kování)**. Pomocí speciálně (do trojúhelníčku) sestřižených husích per či špendlíkových hlavíček se na očištěné skořápky uvařených anebo vyfouknutých vajec nanáší vzor z horkého vosku. Ztuhlý vosk chrání skořápku před barevnou lázní. Postup se po každém uschnutí barvy opakuje, přičemž po každé se použije jiná barva. Nakonec se vosk zahřeje a setře. Pestrá kraslice se objeví v plné kráse. Jistou ruku vyžaduje

technika **škrábání**. Při ní se vyrývá do předem obarveného vajíčka ostrým nástrojem vzor. Při metodě **leptání** se na nabarvené vejce nanáší pomocí psacího brku kyselina, která do barvy vy-leptá vzor. Poté se kyselina opatrně setře. Místo dříve používané šťávy z kyselého zelí je dnes již užívána zředěná kyselina solná. Pouze zřídka užívanou technikou je **bosíro-vání**. Při ní je - stejně jako při batikování - na bílé či světle zbarvené vajíčko nanášen vosk; ten je však barevný a zůstává ponechán na skořápce. Kraslice jsou tradičním dárkem mezi příbuznými a přáteli. Na Neděli velikonoční také děti navštěvují své kmotry a dostávají od nich tři kraslice a velkou velikonoční housku (pletenec).

Walkowanje jajow Koulení vajíček

Mezi dětmi je dodnes ve velké oblibě koulení malovaných vajíček po nakloněné dráze, připravené na zahradě nebo na louce. Vajíčka se ovšem kutálejí nakřivo, což činí hru pro děti zajímavou. Vejce, které se při hře trefí do jiného, vyhrává, a jeho vlastník získává kromě sazaženého vejce ještě i drobný peníz nebo bonbón. Tento zvyk byl dříve také spjat s magickými rituály plodnosti, jež měly napomáhat pro rolníky tak důležitému růstu trávy.

*Jatšowny wogonj w Depsku
Velikonoční oheň v obci Depsk/Döbbrick*

Jatšowny wogonj Velikonoční oheň

Široce rozšířenou a velmi oblíbenou zvyklostí v období Velikonoc je pálení velikonočních ohňů. Vychází z víry v očištnou moc ohně, s níž se setkáme u mnoha národů. V současnosti je tento zvyk stále živý ve více než stě německo-lužickosrbských vesnic Dolní Lužice. V předvelikonočním období hromadí vesnická mládež dřevo a všemožný hořlavý odpad. Z tohoto materiálu pak na Bílou sobotu postaví pokud možno co největší a nejvyšší hranici. Ta stojí na nejvyšším pahorku v blízkosti obce, neboť se praví, že kam až dopadne stín ohně, tam bude zem úrodná. Oheň se zapálí o půlnoci. Mnohdy se mládenci ze sousedství pokoušejí zapálit hromadu dříví předčasně a postižené tak vystavit posměchu; místo se tak musí hlídat. Jakmile je již hranice zapálena, nezná

rozjařilost mezí. Mladíci vysazují dveře a vrata ze závěsů a schovávají je, zakrývají komíny a provádějí ještě další nezbednosti. Ti vesničané, kteří se během masopustu projeví jako skrblicí a nesáhli příliš hluboko do kapsy, se musí mít při této příležitosti zvláště na pozoru.

Jatšowna woda Velikonoční woda

Tento zvyk pochází patrně také z předkřesťanské doby. Souvisí s vírou, projevující se v řadě náboženství, že proudící voda je zdrojem čistoty a ozdravné síly. Velikonoční woda sloužila k omývání, kropil se s ní dobytek a místy se i stříkala na osoby, potkané cestou. Dříve chodily dívky pro čaromocnou léčivou velikonoční wodu ještě v noci před východem slunce na Neděli velikonoční. Cestou k prameni či potoku a také při cestě zpět bylo třeba za-

chovávat úplné mlčení. Voda se nabírala v místě, kde proud přicházel ze směru vycházejícího slunce, tedy z východu. Na zpáteční cestě chlapani dívky různě strašili a pokoušeli se je přimět k tomu, aby promluvily. Pokud byl příkaz mlčení porušen, ztrácela velikonoční voda svou ozdravnou a zkrášlující moc. Taková dívka pak přinesla domů „upovídanou vodu“ a byla předmětem posměchu.

Kolik lidí dnes ještě skutečně věří v účinky velikonoční vody? Přesnou odpověď nikdo nezná, ale snad se dosud některé dívky před ránem tajně vykradou z domu, aby si obstaraly vodu, slibující krásu.

Mezi živé dolnolužické zvyky patřilo až do 50. let také **velikonoční zpívání** církevních písní skupinami dívek na Velký pátek nebo o Neděli velikonoční.

Majski bom Májka

Májka a májové větévky ztělesňují ducha růstu, přinášejícího do vsí a jednotlivých domácností plodnost a zdraví.

1. květen byl ve zvykoslovném kalendáři řady národů důležitým přelomovým momentem v průběhu roku; o tomto datu se započínalo šestiměsíční letní období. V mnoha zemích se setkáme s obyčejem vyzdobit při slavnostních příležitostech dům, dvůr i jiné prostory zelení. Svěží zelený strom byl mimořádně významným symbolem regenerace sil. Haluze odlámané z májky si lidé brali domů, neboť ty údajně přinášely štěstí a byly považovány za symbol životní prosperity obyvatel určité domácnosti či celého domu. Velká, uprostřed vsi stojící májka pak byla symbolickým životním stromem celé vesnické pospolitosti; proto také byla přísně střežena.

Mnohé z těchto představ, ve které lidé dříve věřili, jsou dnes již překonané, ale ve vědomí lidí stále přetrvávají. Ve východní části Dolní Lužice se až do 40. let májka stavěla teprve o letnicích (Svatodušních svátcích) a kácela na svátek sv. Jana. Peň májky byl vydražen a poté „propit“.

V nacistické době se májka nesměla vztyčit na letnice, ale musela být postavena k 1. máji. Po druhé světové válce už pak tento termín zůstal v mnoha obcích Dolní Lužice zachován. Dnes tak staví vesnická mládež májku v centru obce místy již v předvečer 1. máje; přitom je dodržován malý ceremoniál. Na vrcholek vrostlého, oloupaného kmene se upevní zelená břízka a jeden či dva věnce s barevnými stuhami. Kmen je často okrášlen ještě jednou, zelenou girlandou, která jej ovíví. První noc musí být májka

*Majski bom w Hażowje
Májka v obci Hażow/Haasow*

vesnickými chlapci přísně střežena, neboť tehdy je symbolem zdraví a prosperity celé vsi. Hoši z jiných vesnic usilují o to, májku podříznout či dokonce ukrást. Pokud se jim to podaří, znamená to pro postiženou vesnici pohanu a v příštích sedmi letech se zde májka nesmí stavět. V některých

vesnicích však vztyčují májku slavnostně za účasti celé komunity teprve ráno 1. máje. Na rozdíl od Horní Lužice, kdy se o některé květnové neděli tradičně koná kácení májky ve formě vesnické slavnosti, stojí v Dolní Lužici májka často až do dne sv. Jana, kdy je skácena a vydražena.

Jańske rejtownanje Svatojánské jízdy (24. červen)

V souvislosti se svatojánským svátkem se specificky zračí těsný vztah mezi člověkem a přírodou, jež má v sobě nejvíce moci v období letního slunovratu. Staré lidové podání praví, že tento den je nejdívtovornějším momentem roku. Lidé věří, že především svatojánská noc je zdrojem zvláštních léčivých sil. Sváteční svatojánské jízdy na koních, které v polovině 19. století probíhaly ještě v řadě vesnic Dolní Lužice, se do dnešního dne uchovaly již jen v obci Kozle (Casel) nedaleko města Drjowk (Drebkau). Organizátorem slavnosti zde však již není vesnická

mládež, ale spolek založený za účelem přetrvání této tradice. Sředem slavnosti je postava „Johanna“ či „Jana“ - maskovaná postava, ztělesňující ducha vegetačního růstu. To je zřejmé i z toho, že je oděna do květin a zeleně a že jeho obličej je zcela zakryt korunou nasazenou na hlavě. Přípravy k tomuto svátku jsou velmi obsáhlé a vyžadují čas a námahu. K tomu, aby bylo možno vytvořit osobitou ozdobu Jana, jsou třeba tisíce chrp. Již předchozí den jich dívky hromadí velké kytice, ze kterých se potom uvijí věnce a mnohametrové girlandy. Chlapci mají zase za úkol najít a natrhat

Jańske rejtownanje w
Kozlem
Svatojánské jízdy v obci
Kozle/Casel

za ranního úsvitu lekníny, ze kterých se spolu s růžemi a hvozdíky zhotoví Janova koruna. Zmíněné květiny jsou výrazem radosti ze života a požehnanosti luk a polí; chrpy se navíc užívají jako léčivé byliny, zatímco lekníny a stonky sítin odkazují na životodárnou moc vody. Dívky začínají se strojením Jana o svátečním dni dopoledne. Od šje až ke kolenům jej ovijí příšitými chrpovými girlandami. Když je takto vyzdoben a je mu ještě nasazena koruna, vydá se v plném lesku spolu s vesnickými mladíky za doprovodu dechové kapely na jízdu od hostince k místu slavnostního ceremoniálu. Před jezdci krácejí dívky v bílých, modrých a červených pentlemi

ozdobených šatech. Nesou druhou korunu, kterou Jan převezme večer při čestném tanci. Na místě slavnosti projede Jan nejprve několikrát s celým doprovodem shromážděným davem. Jezdci z jeho družiny mají za úkol chránit jej před přihlížejícími, neboť ti se snaží stáhnout ho z koně a získat jeho květinovou ozdobu. Postupně se však tito strážci jeden za druhým stahují a nakonec Jan zůstává sám. Teprve nyní se k němu diváci mohou snadněji dostat, zadržet jej a obřadně „otřhat“. Má se za to, že ukořistěné květiny přinášejí štěstí. Poté se všichni odeberou zpět k do hostince k zábavě s muzikou, kde stráví zbytek dne při tanečním veselí.

Kokot - Kohout

Zabíjanje kokota Tlučení kohouta

Letní zvykoslovné obyčeje Lužických Srbů v Dolní Lužici jsou spjaty především se zakončením žní. Sklizeň obilí byla nejdůležitějším obdobím periodicky se opakujícího ročního cyklu rolníků. Dobré žně rozhodovaly nejenom o blahobytu příslušného sedláka, ale i o tom, zda chudší obyvatelé vsi, chalupníci a námezdní pracující, budou mít po celý nadcházející rok dost jídla.

Špatné počasí a vichřice napáchaly často značné škody. Tím spíše byli lidé vděční, když obilí zůstalo suché a bylo možno je beze ztrát svézt do stodol. Naši předkové věřili na duchy

plodnosti a vegetace v podobě zvířat. Kohoutovi (dolnolužickosrbsky „kokot“), byla přičítána schopnost ovlivňovat žně. Při zakončení žní se kohout ukryval pod posledním snopem aby tam sbíral sílu pro příští žně, neboť vegetační cyklus se nachýlil ke konci. Tento snop okrášlili ženci pestrými květinami a stuhami za pokřiku: „Žins jo kokot!“ - „Dnes máme kohouta!“ Tak dávali najevo, že žně jsou zakončené. Muži si připínali malé kytice z klasů. Dívky vily žňové věnce a také velkou žňovou korunu - ty pak na dvoře statku symbolizovaly zakončení žní. Potom vypukla rozpustilá zábava s pitím, jídlem, zpěvem a tancem. Starší formou letních her s ko-

houtem je tlučení kohouta. Po skončení žní se často ihned započínalo s výmlatem. Ženci vypouštěli kohouta na pole, poté jej zase chytali a utloukali cepem. Do 17. století se kohout skutečně zabíjel, dnes už se to ale činí pouze symbolicky.

Tento zvyk se zachoval již jen v několika místech Dolní Lužice, například ve vsi Smogorjow (Schmogrow) nedaleko obce Borkowy (Burg). Živý kohout je nejčastěji posazen do malé jámy, přikryté prkny. Na nich stojí hrnec, obrácený dnem vzhůru, který se mladíci snaží se zavázanýma očima zasáhnout cepem. Ten, komu se jako prvnímu po třech pokusech podaří strefit se do hrnce, je vyhlášen králem. Má nyní právo, chytit si - stále se zavázanýma očima - v kruhu kolem se otáčejících dívek ve svátečních krojích svou partnerku - královnu. Ko-

hout je nyní vypuštěn, poté ho ale zase chytí a po vydražení skončí nejspíše v polévce.

Łapanje kokota Strhávání kohouta

Strhávání kohouta je nejrozšířenější žňový obyčej v Dolní Lužici. Na vhodném místě je ve vesnici z břeven postavena brána, ovinutá listím. Na horní příčný trám se zavěsí za nohy, hlavou dolů, zabíty kohout. Mladíci na koních projíždějí bránou jeden za druhým v rychlém cvalu a snaží se utrhnout mrtvému kohoutovi hlavu. Ten, komu se to podaří, se stává prvním králem, kterému přísluší sláva a pocty. Chlapci, kteří poté strhnou kohoutova křídla, platí za druhého, resp. třetího krále. Tito nejobratnější jezdci a jejich koně dostanou velké věnce vítězů z dubového listí. Také při

*Łapanje kokota w Żyłowje
Strhávání kohouta v obci
Żyłow/Sielow*

této příležitosti si žňovní králové volí se zavázanýma očima z kruhu dívek své partnerky, se kterými pak zatančí čestný tanec. Děvčata také volí ze svého středu žňovou královnu, která musí prokázat svou obratnost při všelijakých hrách - například při vození žáby či svobodných mládenců na tračce, nebo v běhu s vejcem na

lžici. Ani žába, ani neoženění mladíci nesmějí během běhu do cíle seskočit. Také vítězka těchto her je jako cenou ověčena dubovým věncem. Na závěr soutěžení se všichni vydají ve slavnostním průvodu k taneční zábavě v hostinci. V tomto procesí je také nesena pestrými stuhami ozdobená žňová koruna.

Rejtowanje wo kołac Jízdy o koláč

Zvyklostí zcela jiného rázu jsou jízdy o koláč. Ty se ve své tradiční formě zachovaly již jen ve vsi Nowa Niwa (Neu Zauche) na severním okraji mokřinaté spleti říčních ramen Sprévy, zvané Błóta (Spreewald). Až do poloviny 19. století byl tento zvyk prováděn na letnici. Současně byl i součástí svatebního obřadu; svatební hosté (svobodní mládenci) se na koních snažili získat pro sebe cenu - velký koláč či štólu. Dnes jsou jízdy o koláč součástí žňových obyčejů, prováděných v srpnu. Na zahájení proběhne mše pro vesnickou mládež, i když mnozí již nejsou členy církve. Děvčata jsou oblečena do mešního kroje, který v souvislosti s dřívějším svatebním ceremoniálem vychází z kroje družky a k němuž vedle stuhou ozdobené sukne a vyšívaného šátku na ramena patří i hedvábná zástěra. Dříve než se odpoledne započnou vlastní jízdy o koláč na závodě, prezentují se ceny: pro chlapce stejně jako pro dívky vždy tři koláče

(štóly) různé velikosti, ozdobené květinami a snítkami chřestů. Chlapci, závodící na dráze na neosedlaných koních o to, kdo je nejrychlejší jezdec, jsou oblečeni do bílých lněných kalhot a košil. Dívky si vymění své hedvábné zástěry za bílé krajkové skládané a soutěží o tři nejlepší v „bití do hrnce“. Při této hře se musí hrnec, ležící na zemi dnem vzhůru, zasáhnout cepem. Vždy tři a tři neúspěšnější chlapci a dívky jsou pak odměněni kýženým koláčem. Poslední ze závodících dostane jako cenu útěchy pytlík tabáku. Také tento obyčej se zakončí taneční zábavou.

Dolno-serbska drastwa w Nowej Niwje Dolnolužickosrbský kroj v obci Nowa Niwa/Neu Zauche

Janšojski bog

Obchůzková nadílka v Janšojcích

Regionální předvánoční zvyk - obchůzková nadílka se v Dolní Lužici do současnosti uchoval již jen v obci Janšojce (Janschwäldede), ležící severně od Chotěbuze. Původ této zvyklosti je třeba hledat v přástkách při kolovrátku, ke kterým se vesnické dívky ještě v 50. letech každý večer od poloviny října do Popeleční středy scházely v některém statku. Středu před Vánoci se setkávaly k posledním přástkám roku. Nejstarší dívka byla ostatními vystrojena jako nadělující bytost, zvaná „bog“.

Oblečení „Janšojského boga“ sestává z nejkrásnějších součástí dolnolužickosrbského kroje. Zvláštní pozornost si zaslouží nápadná a bohatě upravená ozdoba hlavy, kterou kráší svatební girlandy a věnečky tří družek. Před obličejem, zakrytým bílým tylovým šátkem, jsou navíc ještě zavěšeny pestré stuhy a šňůrky barevných perliček, znemožňující, aby někdo poznal, o koho se

jedná. Přes červenou sukni má dívka dvě bílé zástěry a k tomu ještě čtyři či pět pestrých vyšívaných stuh ze sukni jiných dívek. „Janšojski bog“ je doprovázen dalšími dvěma dívkami, oblečenými do všedního kroje. Společně kráčejí zimní vesnicí; „Janšojski bog“ ohlašuje svůj příchod malým zvonečkem. V druhé ruce drží březovou metlu ozdobenou červenými, bílými a modrými stuhami, se kterou klepe na domovní okna na znamení příchodu do domu. Obě průvodkyně poté čekají venku. Napětí domácích dětí vrcholí. „Janšojski bog“ je poté obdaruje sladkostmi z uzlíku, zavěšeného na ohbí ruky. Tajemnost této předvánoční zvyklosti souvisí do značné míry se zastřeným obličejem a mlčením nadělující bytosti. Před odchodem se „Janšojski bog“ zlehka dotýká rodičů a prarodičů metlou, aby jim tak svou tajemnou silou zajistil do nového roku zdraví a štěstí.

Janšojski bog
Obchůzková nadílka v Janšojcích

Nowolětka Novoroční pečivo

Nejmystičtějším obdobím ročního zvykoslovného cyklu byla doba mezi Vánoci a svátkem Tří králů. Na prahu nového roku se příroda zdála být plná tajemství. Za pomoci určitých praktik, věštek a znamení se lidé pokoušeli dozvědět se něco o vlastní budoucnosti a ochránit svůj domov i dobytek v příštím roce před nemocemi.

Leopold Haupt a Jan Arnošt Smoler k tomu ve své knize „Lidové písně horno- a dolno-lužických Srbů“ z roku 1841 uvádějí: „V předvečer před Novým rokem a svátkem svatých Tří králů, někdy i o těchto svátcích samotných, pečou někteří všelijaké figurky z těsta v podobě krav, ovcí, prasat, husí atd. Figur-

ky, pečené na nový rok, se nazývají „novoročky“ (lužickosrb- sky: nowe ljetka), zatímco těm, vytvářeným na Tří krále, se říká „trojčata“ (tsjódrači). Děti dávají tyto výtvo- ry jako dar svým kmotrům a kmotrá- m, od kterých jsou na oplátku také obdarová- ny. Část figur je dána také dobyt- ku, aby dobře prospíval.“ V součas- nosti se zmíněné figurky vytváře- jí rovněž ze slane- ho těsta.

Mnohým dnes již není původ a smysl novoročního pečiva, zvaného též „obrázkové“, znám. Přesto však tento půvabný zvyk stále žije. Děti i dospělí ztvár- ňují nejrůznější figurky a obdar- ovávají jimi přátele či příbuzné na znamení přání všeho nejlepšího v nadcházejícím novém roce.

Další informace o lužickosrb- ských dějinách, jazyce a kultuře v Horní a Dolní Lužici můžete obdržet na následujících adresách:

Sorbische Kulturinformation LODKA

August-Bebel-Straße 82

03046 Cottbus

Tel.: 0355 - 791110

Fax: 0355 - 700885

Sorbische Kulturinformation Bautzen

Postplatz 2

02625 Bautzen

Tel.: 03591 - 42105

Fax: 03591 - 42811

Impressum

- vydavatel: Založba za serbski lud 2001
 (Nadace pro lužickosrbský národ)
 Serbska kulturna informacija LODKA
 (Lužickosrbské kulturně-informační centrum
 LODKA)
- redakce: Milena Stock, Sabine Sieg
- foto: R. Weisflog
- český překlad: Doc.dr. Leoš Šatava, CSc.
- tisk: DRUCKZONE GmbH & Co.KG